

Spiritualita východného Slovenska v 18. storočí Ruženec a žalmy*

Peter Zubko – Peter Žeňuch

Abstrakt

Na východnom Slovensku v polovici 18. storočia vznikol slovenský preklad knihy Žalmov a ďalších štyroch bohoslužobných kníh pre potreby kalvínskej cirkvi. Vyžadoval si to veľký počet slovensky hovoriacich zborov, ale aj skutočná duchovná potreba a odlišnosť kalvínskej cirkvi od katolíckej cirkvi. Katolíci na prelome 17. a 18. storočia začali šíriť modlitbu posvätného ruženca a zakladať ružencové bratstvá. Ruženec bol oficiálne považovaný za laický a mariánsky žaltár, ktorý sa skladal zo 150 Zdravasov. Reakciou kalvínskej cirkvi bolo rovnako šírenie modlitby žalmov, ale biblických, pretože mariánska úcta bola reformáciou zavrhnutá. Navyše miesta, kde sa začínajú ujímať ružencové bratstvá (Zborov) a kde sa šíril slovenský Žaltár (južný Zemplín a okolie) patrili z väčšej časti tomu istému rodu Rákociovcov, lenže v dvoch konfesiách; paradoxne tak príslušníci toho istého rodu prispeli k upevneniu katolicizmu i kalvinizmu, tiež k šíreniu slovenskej kultúry.

Kľúčové slová

ruženec, žalmy, Rákociovci, rekatolizácia, východné Slovensko.

V Barkóciho kánonickej vizitácii Šariša z roku 1749 nachádzame mimoriadne vzácne nemateriálne svedectvo o barokovej zbožnosti, ktorá sa v 18. storočí na východnom Slovensku začala naplno ujímať aj medzi Slovákami. V kontexte výpovedí spomenutého prameňa totiž možno pochopiť a interpretovať oveľa širšie príčiny duchovnosti východného Slovenska, a to nielen katolíckej cirkvi, ale aj kalvínskych zborov, špeciálne slovensky hovoriacich zborov. Výraznú stopu v severovýchodných stolicích Uhorska zohral rod Rákociovcov, ktorý vlastnil významné panstvá v Šarišskej, Zemplínskej, Užskej či Berežskej stolici. Tento rod významne zasiahol cez patronátne právo aj do náboženského života svojich poddaných, ovplyvnil nielen kalvínov, ale aj katolíkov, obidve konfesie odlišnými spôsobmi, no so spoločným menovateľom, ktorým bola modlitba žalmov. Od objavenia kníhtlače Rákociovci podporovali náboženskú spisbu v latinskom, maďarskom i cirkevnoslovanskom jazyku. Jednou z kníh bola aj biblická kniha žalmov, ktorá výrazne zasiahla najmä kalvínske prostredie. Slovenský preklad tejto knihy, ktorý bol navyše prebásnený, bol vydaný tlačou v roku 1752 a je prvou biblickou knihou vydanou tlačou v slovenskom jazyku. Používali ju slovenské kalvínske zbory v rámci svojich bohoslužieb. Viaceré štúdie sa touto problematikou už zaoberali,¹ ale nikto doposiaľ nevyvetlil, prečo vznikol maďarský i slovenský preklad a prečo boli také úspešné. Práve Barkóciho vizitácia ponúka vysvetlenie.

* Štúdia je súčasťou riešenia projektu VEGA 2/0011/2017-2020 – Vydanie cyrilského rukopisu z 18. storočia s komentármi a poznámkovým aparátom VEGA 1/0264/14 – Administratívno-právne písomnosti latinských biskupov o cirkvi byzantského obradu na východnom Slovensku.

¹ Sborník Matice slovenskej pre jazykozpyt, národopis a literárnu históriu. Zväzok 4. Nákladom Matice slovenskej, 1926, s. 20; Sbirka pramenův ku poznání literárního života, vydává III. třída České akademie věd a umění. Skupina 2. Kor-

Po Tridentskom koncile, na ktorom bol kanonizovaný latinský preklad Biblie (Vulgata), v snahe priblížiť sa ľudovému jazyku, začali Slováci používať pri bohoslužbách český preklad Biblie, ktorej Nový zákon vyšiel v roku 1475 a celé Sväté písmo v roku 1488. Úplné poľské katolícke a protestantské preklady sú známe až zo 16. storočia (1556 vyšiel katolícky preklad Nového zákona a kompletná Biblia v roku 1561; poľský kalvínsky preklad Svätého písma pochádza z roku 1563).² Na Slovensku úsilie prekladať biblické texty do slovenčiny dlho stagnovalo. Reformácia a s ňou jedna zo základných požiadaviek – priblížiť sa veriacemu prostredníctvom Božieho slova v zrozumiteľnom jazyku – posilnila potrebu slovenského prekladu Biblie. Prvé aktivity preložiť celé Sväté písmo do slovenského jazyka vychádza od katolíckeho kléru; vznikol preklad známy ako Kamaldulská Biblia. Slovenskí evanjelici v tom čase používali biblickú češtinu,³ ktorú pokladali oproti „nekanonizovej“ ľudovej reči za vyššiu formu jazyka.

Situácia v protestantských cirkvách nebola rovnaká. V polovici 18. storočia na východnom Slovensku badať aktivity spojené s prekladaním biblických textov do ľudového jazyka. Východoslovenskí kalvíni neboli napojení na centrá v Čechách, ani na Slovensku, ako ostatní slovenskí protestanti, ale obracali sa na mesto Debrecín, ktoré bolo centrom maďarsky hovoriacich kalvínov; tam bolo vydaných päť kníh v zemplínskom nárečí pre východoslovenských kalvínov.⁴ Druhým dôvodom je to, že slovakizovaná čeština, ako ju používali protestanti v ostatných častiach Slovenska, bola pre tamojšie obyvateľstvo málo zrozumiteľná a nehodnotila sa ako nadštandardný jazyk východoslovenských protestantov. Možno povedať, že biblická čeština nezodpovedala potrebám obradového jazyka zemplínskych protestantov, lebo podľa vyššie spomenutej zásady kultovým jazykom služieb božích mal byť materinský jazyk veriacich. V období pred vydaním Tolerančného patentu Jozefa II. (1781) sa maďarská kalvínska cirkev v časoch silnejúcej rekatolizácie zomkla v záujme obrany svojej viery; v roku 1731 miškovecký superintendent Márton Čáji (Csáji) „nariaďuje vydať pre slovenské kalvínske zbory predtiského dištriktu slovenské cirkevné knihy.“⁵ Jednou z kníh, ktoré vyšli po tomto nariadení, je aj Žaltár z roku 1752.⁶ Vydanie tlačí pre potreby východoslovenských kalvínov v zemplínskom nárečí s maďarským pravopisom netreba v tomto období spájať s maďarizačnými tendenciami, ktoré nastupujú až neskoršie. Týmto činom sa iba splnila základná požiadavka reformovaných cirkví hlásať evanjelium ľudu

---

respondence a prameny cizojazyčné. Vol. 18-19. V Praze : Nákladem Akademie, 1913, s. 245; HOROV, P.: Slovenskí kalvíni. In: *Slovenské kalvínske hlasy*, roč. IX., č. 7-8, 10-11, Bratislava 1938, s. 2-4, 5-7; BRTÁŇ, R.: Z minulosti slovenských kalvínov. In: *Slovenské kalvínske hlasy*, 15 (1944), č. 6-8, Bratislava, s. 9-18; KIRÁLY, P.: *A keletszlovák nyelvjárás nyomtatott emlékei*. Akadémiai kiadó, 1953, s. 40; Slovenská reč. Časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka. Zväzok 61, 1996, s. 346; Szenci Molnár Albert és a magyar késő-renaisszáns. Magyar Tudományos Akadémia, 1978, s. 227; ŠVAGROVSKÝ, Š.: Zemplínske kalvínske tlače v doterajších výskumoch. In: *Jazykovedné štúdie*, 18 (1983). Z dejín slovenského jazyka. Vydavateľstvo SAV, Bratislava, s. 21-37.

² JANKOVIČ, V.: Prvý slovenský preklad celého Písma svätého. In: *Verbum*, Vydáva nakl. družstvo Verbum v Košiciach I (1946 – 1947), s. 23-24.

³ Pri interpretácii pojmu biblickej češtiny sa opierame o názor J. Doruľu (DORUĽA, J.: *Tri kapitoly zo života slov*. Bratislava : Veda, 1993, s. 60), ktorý uvádza, že termín bibličina/biblická čeština sa viaže k používaniu slovakizovanej češtiny ovplyvnenej predovšetkým „jazykom evanjelickej biblie alebo liturgie“. Tento termín sa nevzťahuje na „pokralické obdobie, keď sa slovenskí evanjelickí vzdelanci usilovali vo svojej tvorbe pridržať sankcionovanej archaickej češtiny podľa vzoru Kralickej biblie.“ Biblickú češtinu teda chápeme ako bohoslužobný jazyk slovenských evanjelikov „od čias udomácnenia sa luterskej reformácie na Slovensku“ (DORUĽA, J.: *Tri kapitoly zo života slov*, s. 60).

⁴ BRTÁŇ, R.: Z minulosti slovenských kalvínov. In: *Slovenské kalvínske hlasy*, 15 (1944), č. 6-8, Bratislava, s. 13-15.

⁵ ŠVAGROVSKÝ, Š.: Zemplínske kalvínske tlače v doterajších výskumoch. In: *Jazykovedné štúdie*, 18 (1983). Z dejín slovenského jazyka. Vydavateľstvo SAV, Bratislava, s. 34.

⁶ Fotokópia Žaltára sa nachádza vo fototéke JÚĽŠ SAV pod signatúrou 3.166.

zrozumiteľnou rečou.⁷ Jazykom kalvínských tlačí na východnom Slovensku je zemplínske nárečie, nie sotácke nárečie, ako na to správne poukázali E. Paulíny a Š. Švagrovský,⁸ avšak obsahujú množstvo poľských, ruských (resp. rusínskych, ukrajinských) i maďarských lexikálnych prvkov, ktoré sa do týchto textov dostali z nárečového úzu pisára, prekladateľa. Problémom pri skúmaní jazyka kalvínskeho žaltára je kvantita, ktorá by mohla poukazovať na vtedajší stav v nárečí, alebo na vplyv českého jazyka.⁹ Možno predpokladať, že do východoslovenského kalvínskeho prostredia sa dostali protestantské texty v českom jazyku¹⁰ alebo slovenské protestantské knihy v biblickej češtine. Zaujímavosťou je to, že prvé tlačené kalvínske slovenské knihy vyšli bez prípravných jazykových, kodifikačných prác, čo svedčí o tom, že tu nešlo o kodifikačný pokus, ako to bolo pri Kamaldulskej Biblii a pri tzv. *Hadbavného slovníku*.

Na tomto základe možno uvažovať o dvoch súbežných snaženiach, ktoré viedli k vytvoreniu nadštandardnej formy slovenského jazyka pre potreby slovenských veriacich a cirkví. Prvým snažením sú tlačou vydané preklady bohoslužobných, modlitbových a žalmových textov východoslovenských kalvínov (v rokoch 1750 – 1758) spolu s krátkym gramatickým úvodom, ktorý vyložil autor práce *Radosztz sertza pobosnoho* (1758),¹¹ druhým snažením je rukopisný preklad Kamaldulskej Biblie z rokov 1756 – 1759 a tzv. *Hadbavného slovník* so stručným gramatickým návodom z roku 1763, ktorý má svoj pôvod v kultúrnom prostredí Trnavskej univerzity. Ide teda o preklady konfesionálne rozlíšenej medzi kalvínov a katolíkov.

Modlitba žalmov a osobitná úcta k žaltáru sa viaže na modlitbu liturgie hodín čiže breviára alebo posvätného officia, slúžila na posväcovanie času. Je to verejná, oficiálna bohoslužba, ktorá je vlastná primárne zasväteným osobám (klerikom a rehoľníkom), ale obľúbili si ju aj mnohí laici. Žalmy sú starobyťou židovskou modlitbou, sprevádzanou hudobnými nástrojmi,¹² ktorá bola v 18. storočí autorsky ako celok tradične pripisovaná izraelskému kráľovi Dávidovi; biblická kritika žalmov ešte nebola rozvinutá.¹³ Obľúbenosť žalmov nevyplývala len zo starozákonnej

⁷ Maďarizačné tendencie nastupujú na prelome 18. a hlavne v 19. storočí, ako o tom hovorí Samuel Czambel vo svojom diele (CZAMBEL, S.: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. Turčiansky Sv. Martin 1906); „až v tomto období v Užskej a Zemplínskej župe odbavovali popri slovenských liturgiách aj maďarské, a to aj tam, kde Slováci od vekov slúžili služby božie a modlili sa po slovensky“ (pozri BRTÁŇ, R.: *Z minulosti slovenských kalvínov*, s. 16).

⁸ PAULÍNÝ, E.: *Dejiny spisovnej slovenčiny I. Od začiatkov až po L. Štúra*. Bratislava 1966, s. 83-86; ŠVAGROVSKÝ, Š.: *Zemplínske kalvínske tlače v doterajších výskumoch*, s. 29.

⁹ LIPTÁK, Š.: Príspevok k sotáckej problematike vo východoslovenských nárečiach. In: *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae Prešovensis. Jazykovedný zborník 2* (1969), s. 17.

¹⁰ Z našich výskumov máme doloženú prítomnosť českých utrakvistov (katolíckym biskupom Františkom Barkóciom označených ako českých kalvínov) v obciach Hernádkak, Újsiska (Arcibiskupský archív, Košice, fond Kánonické vizitácie, Dolný Zemplín, 1749, s. 12-13). Ich vplyv však bude skôr zanedbateľný, pretože biskup ich registroval ako osobitnú entitu, výrazne odlišnú a separovanú od uhorských kalvínov.

¹¹ Zaujímavosťou kalvínských tlačí nie je len vyznačovanie kvantity, ale aj maďarský zložkový pravopis. Popis pravopisu vysvetľuje R. Brtáň (*Z minulosti slovenských kalvínov*, s. 12), ale podrobnejšie sa ním zaoberá P. Király v práci *A keletszlovák nyelvjárás nyomtatott emlékei* (Budapest, Akademiai Kiadó 1953). V práci sa uvádza, že používanie maďarského pravopisu nie je ničím neobvyklým, lebo ho používali „nielen zemplínski Slováci, ale aj Chorváti a sedmohradskí Rumuni, že maďarským pravopisom vydali v Trnave bibliu pre Chorvátoch a že aj prvá kniha pre uhorských Slovincov bola vytlačená maďarským pravopisom“ (citované podľa: ŠVAGROVSKÝ, Š.: *Zemplínske kalvínske tlače*, s. 31).

¹² LEXMANN, J.: *Teória liturgickej hudby*. Bratislava : Vlastným nákladom autora, 2015, s. 521.

¹³ Kniha žalmov, skladajúcej sa zo 150 rytmických náboženských piesní, patrí v Starom zákone osobitné postavenie. Sú to hebrejské básne zložené podľa osobitných formálnych a metrických pravidiel; ich spev bol sprevádzaný hrou na strunový nástroj. Biblická kniha Žalmov vznikala systematicky a dlho, jej dnešná podoba (200 – 150 pred Kr.) sa člení na päť Dávidových kníh (tzv. Dávidova Tóra), podobne ako je päť Mojžišových kníh (tzv. Mojžišova Tóra). Pri 73 žalmoch sa výslovne uvádza, že pochádzajú od Dávida (1010 – 970 pr. Kr.), preto mu tradícia pripisovala autorstvo celého Žaltára, ale išlo o morálny autorský vplyv, podobne ako je autorstvo Pentateuchu pripisované Mojžišovi alebo sapienciálna literatúra Šalamúnovi. Obsah žalmov

tradície, ale i z novozákonnej, pretože sám Kristus sa modlil žalmy, citoval z nich pri poslednej večeri a na kríži. Liturgia hodín prešla dlhým vývojom, ale jej podstatou boli vždy žalmy a literárne boli dôležité (latinské) žaltáre, ktoré existovali v niekoľkých regionálnych obmenách, dokonca oficiálny preklad latinskej cirkvi Vulgáta obsahoval dve verzie, jednou bol preklad z hebrejčiny, druhou preklad z gréckej Septuaginty. V stredoveku i v novoveku bol všeobecne rozšírený zvyk pomodliť sa všetkých 150 žalmov za jeden týždeň. Existovali viaceré mníšske tradície, ktoré mali vlastný výber žalmov na jednotlivé hodiny dňa, ustálilo sa officium feriálne, nedeľné, sviatočné a veľkonočné, na začiatku novoveku sa zjednodušilo na sanktorálny a temporálny cyklus.¹⁴

Modlenie žalmov bolo obľúbené aj počas reformácie u Martina Luthera a v protestantských cirkvách. Luther si žalmy obľúbil po lektúre Augustínových výkladov žalmov; žalmy boli súčasťou bohoslužieb.¹⁵ Luther preložil Bibliu do hovorovej nemčiny, čím urobil národný nemecký preklad žalmov. To sa stalo príkladom aj pre iné národné preklady. V strednej Európe vznikli

vyjadruje najzákladnejšie postoje človeka k Bohu, tematicky pokrývajú všetky starozákonnej teológie (zmluva, Sion, dejiny, zákon, kraľovanie, bojovanie, polemika) a vtedajších liturgických potrieb. Možno ich rozdeliť do týchto základných žánrov: chválospevy, kolektívne a individuálne žalospevy, vďakyvdania, kráľovské, blahoslavenstvá, sapienciálne (múdroslavné), preklinacie, memoárové (historické), kultové. Čas vzniku žalmov je nemožné presne identifikovať, avšak podľa vnútornej kritiky a komparáciou s náboženskými piesňami starovekého Blízkeho východu a Egypta možno predpokladať, že vznikli od kráľovskej doby až do neskoršieho starozákonného obdobia (10. – 2. storočie pr. Kr.). Pre kresťanov sa žalmy stali zaujímavými nielen literárnou formou, širokým záberom tém (chvála, vďaka, prosba, dôvera, plač, kajunosť atď.), ale najmä mesiasťskými alebo kristologickými motívami (dôležitým miestom je citát zmŕtvychvstalého Krista u Lk 24,44: „Toto je to, čo som vám hovoril, kým som bol ešte s vami, že sa musí splniť všetko, čo je o mne napísané v Mojžišovom zákone, u Prorokov a v Žalmoch.“) a častým citovaním v Novom zákone. Dôležitý je vzťah kráľa Dávida ku Kristovi, ktorý je jeho potomkom. Kresťanská tradícia vždy čítala žalmy z kristologického hľadiska (Lk 20,41-44; Sk 1,20; Sk 13,33-35) ako Ježišovu modlitbu i modlitbu k Ježišovi, svoje miesto mali vždy pri modlitbách (Ef 5,18; Kol 3,16; Jak 5,13).

Počítanie žalmov	
Hebrejský text a Nová Vulgáta	Grécky text a Vulgáta
1 – 8	1 – 8
9 – 10	9
11 – 113	10 – 112
114 – 115	113
116	114 – 115
117 – 146	116 – 145
147	146 – 147
148 – 150	148 – 150

DILLARD, R.B. – LONGMAN III., T.: *Úvod do Starého zákona*. Praha : Návrat domů, 2003, s. 201-223; DOUGLAS, J. D. (ed.): *Nový biblický slovník*. Praha : Návrat domů, 1996, s. 1168-1171; HERIBAN, J.: *Príručný lexikón biblických vied*. Rim : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1992, s. 864, 1086-1093; NOVOTNÝ, A.: *Biblický slovník*. Praha : Kalich, 1956, s. 1335-1342; Sväté písmo Starého i Nového zákona. Rim : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1995; Kolektív: *Žalmy 51 – 75*. Komentáre k Starému zákonu 5. Hroboň, Bohdan (ed.). Trnava : Dobrá kniha, 2017, s. 41-42.

V kresťanskom svete prispeli k chápaniu žalmov ako modlitby cirkvi mnísi, medzi ktorými v západnom svete dominovali benediktíni. Ich zakladateľ sv. Benedikt (480 – 547) vo svojej Regule prikázal rehoľníkom čas, spôsob a podrobný rozpis modlenia žalmov (kap. 8 – 19). Podstatou modlitby bol bdely duch upriamený na Boha, aby s ním splynul: „Stojme tak pri prednese žalmov, aby sa naša myseľ zhodovala s našim hlasom“ (*Regula* 19,7).

Regula Benedicti. Řehole Benediktova. Praha : Benediktinské arcidiakonství sv. Vojtěcha a sv. Markěty, 1998, s. 52-71; Regula sv. Benedikta. Sampor : Mnísi z rehole svätého Benedikta, 2010, s. 34-43; HERWEGEN, I.: *Smysl a duch Benediktovy Řehole*. Vyšší Brod – Libice nad Cidlinou : Cisterciácké opatství Vyšší Brod – Gloriet, 2008, s. 135-136.

¹⁴ MALINA, B.: *Dějiny římského breviáře I – II*. Praha : Vyšehrad, 1939, 415 s. (druhý diel v číslovani strán plynule nadväzuje na prvý zväzok).

¹⁵ VOKOUN, J.: *Luther – finále středověké zbožnosti*. Praha : Karmelitánské nakladatelství, 2017, s. 26, 40-41.

preklady žalmov u Poliakov¹⁶ i u Maďarov. Aj viacerí slovenskí spisovatelia evanjelickej konfesie v 17. storočí venovali vo svojej literárnej tvorbe osobitnú pozornosť žalmom: Ján Silván (1493 – 1573) vydal *Písne nové na sedm žalmů kajících a jiné žalmy* (Praha 1571; Praha 21578), v ktorých parafrázoval žalmy 6, 31, 37, 51, 101, 129, 142 a pridal aj žalmy 90 a 78. Vavrinec Benedikt Nedožerský (1555 – 1615) vydal *Žalmové někteří v písne české na způsob veršů latiných v nově uvedeni a vydáni* (1606), v ktorých parafrázoval desať žalmov.¹⁷

Maďarské vydanie žalmov súvisí so vznikom maďarskej tlačenej kultúry. Prvý maďarský preklad Biblie¹⁸ bol vytlačený v abovskej obci Vizsoly od 18. februára 1589 do 20. júla 1590; ďalšie vydanie Svätého písma v maďarčine vyšlo v Hanoveri v roku 1608.¹⁹ V tom istom roku boli v maďarčine vydané ako samostatná tlač aj žalmy,²⁰ ich ďalšie vydanie vyšlo v roku 1612.²¹ Existoval tzv. francúzsky spôsob spievania žalmov,²² ktorý ovplyvnil Maďarov, aj keď s istými odlišnosťami.²³ Značky tohto nápevu sa neskôr dostali aj do slovenského vydania. Je známych päť kníh, ktoré boli v prostredí slovensky rozprávajúcich kalvinov stredného Zemplína preložené do slovenčiny, a to v tomto poradí: malý katechizmus (1750),²⁴ žaltár (1752),²⁵ spevník (1752),²⁶ modlitebník (1758),²⁷ agenda (1758).²⁸

¹⁶ Psalterz Dawidow. Przekładania Jana Kochanowskiego. W Krakowie w Drukarni Lázárzowey, 1579.

¹⁷ KOLEKTÍV.: *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 80, 487-488; Antológia staršej slovenskej literatúry. Mišianik, Ján (ed.). Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 254-298.

¹⁸ Szent Biblia az az: Istenec ô eswy Testamentvmanac prophétác es apostoloc által megiratott szent könyuei. Magyar nyelvre fordítottatott egészen és wijonnan, Az Istenec Magyarországbán való Anya szent Egyházánac epülésére. Visolban. Nyomtatattott Mantskovitt Balint által. MDXC. Bódog aszszony hauánac 10. napián.

¹⁹ Szent Biblia az az: Istenec ó esuy Testamentomanac prophetac es apastoloc által megiratott szent könyvei. Magyar nyelvre fordítottatott egészen, az Istenec Magyarországbán valo anya szent, Egyházánac epülésére. Caroli Caspar Elöljáróbeszédével. Ez masodic kinyomtatata igazgattanébol megis jobbitotta Szenci Molnar Albert. Hanoviában. Nyomtatattott Halbejus janos által, Levinus Hulszius örökösmecc költséggével. MDCVIII esztendőben.

²⁰ Szent Davidnac soltari, az Franciaí notaknac es verseknc módgyokra Magiar versekre fordítattac és rendeltettec. Az Szenci Molnar Albert áldat. Hanoviában. Nyomtatattott 1608 esztendőbe; SZENCI MOLNÁR Albert: Psalterium Ungaricum. SZENT DAVID KIRALYNAC ES PROPHETANAC SZAZ ötven SOLTARI az FRANCIAI notáknac és verseknc módgyokra most úyonnan Magyar versekre fordítattac es rendeltettec, AZ Szenci MOLNAR ALBERT által. MDCVII. HERBORNABAN Nyomtatattott Hollos Christof által. On-line: Dostupné na: < <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/eloszo/12/12.html> > (2017-10-01). [cit. 2017-10-01].

²¹ Psalmi Davidis metrorhythmicí ad Ambrosij Lobwafferi melodias con, cmmatr. Apvd P(s)altenivm N Francofvrtó ve-nales MDCXII.

²² Psalmorevm Davidis Paraphrasis poetica Georgii Bvchanani Scoti: Argumentis ac melodiis explicata atque illustrata. Operâ & studio Nathanis Chytraei. Herbornae Nassoviorum. 1619.

²³ MONOK, I. – HAPÁK, J.: *A Bibliás Rákócziak*. [Budapest] : Kossuth kiadó, 2006, s. 43.

²⁴ MALI CATECHISMUS. Tojesz: Véri KRESZTÁNSZKEJ GRUNTÓVNICH TSELENKÓV zaloseni FUNDAMENT. Chtori: Z Velyikoho CATECHISMUSA pervéráz u jeziku BELGYITZKÉM kráduťskim szlovom víbráni i vidáni: Potom z toho na uharszki preprovadzeni: A z nyoho na nas jezík Szlovenszki obrátzeni, k podobnomu tsvitsenu u vére szlabích a Maljutskich prave priróvnáni i accomodováni. V DEBRETZENYE, Druk: MARGITAI JÁNOS, V Roku 1750, 24 s.

²⁵ Svetoho Dávida Králya a Proroka szto i pedzesatz 3oltári. Chtoré: Vedlya Nót Frantzúzkich z Uharszkoho na SZLOVENSZKI jazik szú prelošené, a vernim BOSIM szlusebnyikom k duchovnomu usitku zhotovené. A teraz; pervi ráz vidané. V DEBRETZINYE, Vitlatsil MARGITAI JÁNOS. V Roku 1752, 2 + 356 + 13 s.

²⁶ HLAS POBOSNOHO SPÉVÁNYA. To jesz: PÉS NYE KRESZTÁNSZKE na Rotsné SVIÁTKI, i k jinsím Svetim Prile-sitosztem szporádane. Chtore: Z UHARSZKHOJ Jaziku na SZLOVENSZKI prelosil S. A. V DEBRETZINYE, Vitlatsil MARGITAI JÁNOS. V Roku 1752, 2 + 135 + 5 s.

²⁷ RADOSZTZ SERTZA POBOSNOHO. To Jesz: MODLITBI RANNÉ a VETSERNE, a jeden TIDZENY, i jinsích málo, v chtorích pobosni Tslovek z duchovnú radoszttu szlúsi BOHU vetsnomu. Chtoré: Jeden z Reformátzkich Kazatelov, z UHARSZKHOJ na SZLOVENSZKI jazik prelosil, a tés i od inud zebrał, a sz pomotzu verních Uhrov a Szlovákov, k szláve Boszkej vitlatsitz dal. V DEBRETZÉNYE, Vitlatsil KÁLLAI GERGELY. V Roku 1758, 98 + 3 s.

²⁸ AGENDA ECCLESIIARUM REFORMATARUM. To Jesz: SZPRAVA JAKBI SE MALO V EKLEZIJIICH REFORMATKICH Krisztzitz, Kristusovu Vetsruviszluhovatz, Novich Manselov prisahatz, Tich chtori prepituju Eccleziu Rozhresovatz. Chto-

Preklady kalvínskeho Žaltára z roku 1752 sú prebásnené, čo si doteraz nevšimol ani jeden z bádateľov, ktorí sa zaoberali prekladom kalvínskeho žaltára, vychádzajú z dôsledného dodržiavania metriky a rýmu. Na margo kalvínskeho žaltára treba tiež povedať, že má pôvodné židovské poradie a číslovanie jednotlivých žalmov. Prebásnené preklady žalmov pozostávajú z niekoľkých strof, ktoré zvyčajne obsahujú 5 až 6 veršov. Takéto prebásnené strofy zahŕňajú jeden, dva alebo tri, málokedy viac veršov sémanticky porovnateľných s Vulgátou, cirkevnoslovanským prekladom Biblie, alebo s ostatnými kanonizovanými prekladmi. Rýmovanie jednotlivých strof vychádza zo štruktúry striedavého, obkročného, najčastejšie však združeného rýmu. Vo verši je vo väčšine prípadov presný počet slabík. Časté sú významové veršové presahy, čo svedčí o podriadení sémantiky veršov ich poetickej štruktúre. Takto preložený text si vyžiadal veľa námahy, no tá bola určená pre bohoslužbu. Ako evokuje aj pôvodný názov Žaltára, žalmy sa spievali pri bohoslužbe.

Národnouvedomovací vývin prebiehal aj na východnom Slovensku, hoci nešlo o priamo organizovaný pohyb. Možno však konštatovať, že v čase, keď sa autori kamaldulského prekladu snažili uviesť do jazykového povedomia prvý slovenský preklad Pisma, a tak povýšiť slovenčinu na úroveň kultivovaného kultúrneho jazyka, na východnom Slovensku už existoval Žaltár v zemplínskom nárečí a v rokoch 1752 – 1758 vyšlo dovedna päť slovenských prekladov pre zemplínskych kalvínskych veriacich. Na tomto základe možno uvažovať o snahách vytvoriť jazykovú normu kultivovaného slovenského jazyka už v polovici 18. storočia. Slovenské kalvínske zbory dominantne existovali v Zemplínskej stolici, ale k nim treba pripočítať aj niekoľko zborov v susednej Abovskej stolici, kde sa Žaltár a ostatné bohoslužobné knihy rovnako používali. Zemplín sa tak ukazuje v 18. storočí, a zrejme to možno povedať aj o 17. storočí, ako dominantný región.

Na druhej strane katolíci zavádzali modlitbu ruženca, ktorý bol tzv. žaltárom pre laikov. Vo farnosti Zborov vtedajší farár Tomáš Stragovič s veľkým nadšením a optimizmom napísal do konceptu vizitácie pre jágerského biskupa Františka Barkóciho správu o fungujúcom miestnom ružencovom bratstve; v tomto období to bolo jediné takého bratstvo na východe Slovenska. Vizitácia hovorí, že Bratstvo najsvätejšieho ruženca Preblahoslavenej Panny Márie („Confraternitas SS. Rosarii B. M. V.“) založila grófká Alžbeta Rákociová (1655 – 1707), dcéra Ladislava Rákociho (1633 – 1664).²⁹ Okrem toho vyšla pre chrám niekoľko kazúľ.³⁰ Bratstvo schválil dominikánsky generálny magister Anton Cloche v Ríme 6. mája 1691 a potvrdil ho jágerský biskup Juraj Feneší 30. júla 1691, keď mu bola predložená bula od rímskeho predstaveného dominikánov. Bratstvo sa malo modliť ruženec, a to týždenne 15 anjelských pozdravení (Zdravasov) a 15 modlitieb Pána (Otčenášov) ako náhradu za 150 Dávidových žalmov, a to kolektívne alebo súkromne, a túto modlitbu mohli sa modliť muži i ženy.³¹ Mimoriadne štedré a plnomocné odpustky pre ružencové

rú: V UHARSZKEM Jaziku zhotovil Dvojej sztzi hodni Pán ZOVÁNYI GYÖRGY, Superintendent. Z cthoroho na SZLOVENSZKO prelosil, jeden Kazatel Szlovenszki HELVETSKÜ CONFESSIU viznavajützi. [V DEBRETZÉNYE. V Roku 1758], 2 + 34 s.

²⁹ Porov. MONOK, I. – HAPÁK, J.: *A Bibliás Rákócziak*. s. 16.

³⁰ Zborov. Dejiny obce a makovického panstva. Lukáč, Gabriel – Adam, Ján (eds.). Zborov : Obecny úrad Zborov, 2005, s. 78.

³¹ Dnes je modlitba ruženca všeobecne známa a samozrejmä. Podrobný popis praxe ružencového bratstva v koncepte od farára svedčí nielen o tom, že modlitba bola novinkou, ktorá nebola všeobecne rozšírená, farár zrejme predpokladal, že ani biskupskí úradníci ju nemusia dobre poznať. Princíp modlitby bol súčasne teologicky dôkladne zdôvodnený aj veriacim ako náhrada za žalmy. Bohu zasvätené osoby sa modlili breviár (liturgiu hodín na posvätenie času), čiže sa pomodlili všetkých 150 žalmov za jeden týždeň. Veriaci laici modlitbou ruženca analogicky konali to isté modlitbou ruženca.

Rákociovi na svojich panstvách zakladali ružencové bratstvá a rozširovali žaltáre, dokonca vydali aj publikácie o Dávidových žalmoch. V tomto kontexte možno rozumieť iniciatíve kalvínskej cirkvi na konci 17. a v 18. storočí, keď rozširovala Dávidove žalmy v maďarskom a slovenskom jazyku, ktoré boli preložené tak, aby mali poetickú hodnotu (princíp prekladu zodpovedal dobovým požiadavkám, aby sa podobali antickej poézii, aby boli dodržané prízvučné a neprízvučné slabiky) dali sa spievať (spev si vyžaduje pamätať si všetky slabiky, a preto sa text nedeformuje zabudnutím, ale zachová si integritu). V tomto kontexte sa kalvíni snažili vyväžiť silný rekatolizačný vplyv šíriacej sa modlitby ruženca a ružencových bratstiev.

bratrstvá ustanovili niekoľkí pápeži, ako ich vymenoval zborovský farár: Pius V. (1566 – 1572), Inocent VIII. (1484 – 1492), Klement VII. (1523 – 1534) a Gregor XIII. (1572 – 1585).

Modlitba ruženca vznikala postupne a svoju súčasnú podobu nadobudla v 16. storočí, no predchádzal jej dlhodobý vývin. V 7. storočí sa u írsko-škótskych mníchov objavila prax vytvorenia žaltárového pendanta pre veriacich laikov. Mnisi sa denne modlili 150 žalmov a tento princíp chceli preniesť i na laikov, no nie odriekaním všetkých žalmov, ale 150 opakujúcich sa krátkych modlitieb, najčastejšie Otčenášov („Qui non potest psallere, debet patere“ = Kto nemôže odriekať žalmy, nech sa modlí Otčenáše³²). Od 8. storočia bola táto náhrada záväzná pre negramotných mníchov. Už od čias otcov púšte existovali modlitebné pomôcky na uľahčenie počítania (koráliky, kamienky alebo uzlíky v potrebnom počte na šnúrke), ktoré sa začalo využívať aj v Írsku. Tu sa vyvinul zvyk rozdeliť modlitbu na tri časti po 50 modlitbách. V tom istom storočí v západnej Európe sa na rovnakom princípe objavuje prax modlenia Zdravasov, ale všeobecne známym sa stal až v 11. storočí. V Nizozemsku a Nemecku sa v 13. storočí rozšírili mariánske žaltáre: odriekalo sa 50 až 150 Zdravasov, ktoré boli prelínané citátni z Biblie alebo žalmami, ktoré sa vzťahovali na život Márie a Krista. Texty boli štylizované tak, aby ich bolo možné spievať, čo bola podstata mníšskej liturgie. Ak sa odriekali len Zdravasy, pri modlitbe sa zvykli mariánske sochy ozdobovať venčekmi z kvetov. Ak sa modlilo 150-krát Ave Maria, nazývala sa takáto modlitba korunkou, ak to bolo 50-krát, ujal sa názov malý venček („petit chapeau“); nizozemské begyne vedené dominikánmi používali názvy: ružová záhrada a ružový vienok/veniec (nem. *Rosenkrantz*), ale ešte nie ruženec (až k roku 1328 je doložený názov *Rosarius*). Mariánske žaltáre sa tak stali rozjímavou biblickou modlitbou. Cisterciiti vytvorili 15 častí meditácie, ktoré vytvárali tri skupiny tajomstiev ruženca po piatich tajomstvách. Najvýraznejší podiel na rozšírení ruženca mal podľa dominikánskej tradície sv. Dominik Guzman (1172 – 1221). Pozorovateľný vzrast mariánskeho kultu nastal neskôr vďaka mystičke sv. Brigite Švédskej (1303 – 1373), ktorá sa ho modlila podobne, ako je to zvykom dnes, ale vývoj modlitby ešte nebol ukončený. Ružencové bratrstvá sa rozšírili pôsobením dominikánov. V roku 1464 bretónsky dominikán Alan de Rupe († 1475) reformoval niektoré bratrstvá a vznik modlitby ruženca pripisoval priamo Božej Matke. Podnetom mu bolo zjavenie Panny Márie v Douai v roku 1461/2, v ktorom dostal vnuknutie, aby bratrstvá neboli len lokálnym bratstvom, ale univerzálnym. Členovia mali každodenne odriekať 150-krát Ave Maria, čo mala byť náhrada stopäťdesiatich Dávidových žalmov. Takýto mariánsky žaltár bol pre laikov priveľmi náročný, preto Alan de Rupe pridal rozjímania o tajomstvách zo života Krista a Panny Márie. Okolo roku 1400 vznikol kamenný reliéf Posledného súdu nad severným portálom košického chrámu sv. Alžbety, na ktorom jedna zo spasených duší drží v rukách ruženec, čo dokazuje, že táto modlitba bola na východe Slovenska známa už na konci 14. storočia.³³ V roku 1470 bolo mariánske bratstvo v Douai prevzaté holandskou kongregáciou dominikánov, aby malo účasť na jej duchovných dobrodeniach. Po Alanovej smrti širil bratrstvá dominikánsky prior J. Sprenger OP (1436/8 – 1495) v Kolíne nad Rýnom. Zaviedol týždňovú recitáciu mariánskeho žaltára. Toto bratstvo dostalo od pápeža Sixta IV. (1471 – 1484) schválenie bulou *Pastoris aeterni* 30. októbra 1478 a 18. mája 1479 odporučil modlitbu mariánskeho žaltára.³⁴

³² Encyklopedia Katolicka XVII. Lublin : Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2012, stĺp. 478.

³³ Porov. ZUBKO, P.: *Kult Svätej krvi v Košiciach. Rozprávanie o stratených stredovekých relikviách*. Košice : Viliam Ščavnický, 2013.

³⁴ LASZCZAK, M.: *Historia różańca*. Kraków : Wydawnictwo WAM, 2006, s. 44-48, 60-62, 78-80, 87-94, 99-100, 126-131; PATÁKOVÁ, H.: *Bratrstvie ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*. Praha : KLP, 2000, s. 24-25.

V 11. a 12. storočí sa formulovala náuka o očistci a modlitba ruženca sa stala silnou duchovnou zbraňou na vyslobodzovanie tpiacich duší. Išlo o súčasť obnovy cirkvi, ktorá spočívala predovšetkým v novej duchovnej atmosfére. Od druhej polovice 12. storočia výrazný podiel na spiritualite kanonizovaných svätých má mariánska zbožnosť a jej významným propagátorom bol sv. Bernard z Clairvaux (1090 – 1153).³⁵

Prvý známy sviatok svätého ruženca sa slávil v Španielsku v roku 1547 na tretiu aprílovú nedeľu. Sviatok bol spočiatku slávený ako sviatok jednoty cirkvi rozdelenej dvoj pápežstvom; už v 13. storočí sa na počesť Panny Márie v tento deň modlil ruženec. Modlitbu ruženca ako ju poznáme dnes, potvrdil v roku 1568 pápež Pius V. (1566 – 1572) v breve *Consueverunt Romani Pontifices* (prvý oficiálny pápežský dokument o ruženci). Tento sviatok splynul za pápeža Pia V. a vydaní buly *Salvatoris Domini* v roku 1572 na pamiatku víťazstva kresťanských vojsk nad mohamedánskou tureckou flotilou pri Lepante (7. 10. 1571) so sviatkom Víťaznej Panny Márie, pretože víťazstvo kresťanov bolo pripisované vyslyšanej modlitbe ruženca, čo pápež chápal ako Božie znamenie o mimoriadnej duchovnej sile a účinnosti modlitby, ktorú sám reformoval. Tento sviatok pápež Gregor XIII. (1572 – 1585) premenoval na sviatok Svätého ruženca a dovolil ho sláviť v tých kostoloch, kde mali kaplnku alebo oltár Ružencovej Panny Márie. Po ďalšom víťazstve nad Turkami pri Belehrade (Petrovaradíne) pápež Klement XI. (1700 – 1721) v roku 1716 sviatok preložil z 5. augusta na prvú októbrovú nedeľu a rozšíril ho na celú cirkev; sviatok sa slávil v prvú nedeľu októbra.³⁶ Od polovice 18. storočia sa modlitba ruženca stala všeobecne obľúbenou.³⁷ Pápež Pius X. (1903 – 1914) v roku 1913 preniesol slávenie sviatku na 7. októbra. Pápež Ján XXIII. (1958 – 1963) v roku 1960 názov sviatku zmenil na sviatok Ružencovej Panny Márie.³⁸ Neskôr do vývin modlitby ruženca zasiahli až pápeži Lev XIII. (1878 – 1903) a sv. Ján Pavol II. (1978 – 2005).³⁹

Ruženec bol v 18. storočí modlitbou tvorenou 150 Zdravami. Mariánska antifóna Ave Maria (Zdravas Mária) má dve časti, biblickú modlitbu chvály a prosbu cirkvi. Prvý diel sa skladá z dvoch citátov z Evanjelia podľa Lukáša, ktorými Máriu pozdravil archanjel Gabriel pri zvestovaní v Nazarete (Lk 1,28: „Ave [Maria], gratia plena, Dominus tecum“) a Alžbeta pri návšteve v Ain Karim (Lk 1,42: „benedicta tu inter mulieribus et benedictus fructus ventris tui“). V tejto forme sa antifóna modlievala v 9. storočí v liturgii a v 11. storočí zľudovela. V 13. storočí pribudlo do modlitby meno „Jesus Christus“, ktoré bolo v 14. storočí skrátené na „Christus“. Druhý diel modlitby sa objavuje v 15. storočí, jej prvá časť sa zrejme inšpirovala litániami („Sancta Maria, Mater Dei, ora pro nobis peccatoribus“) a druhá pochádza asi z kázní mendikantov („nunc et in hora mortis nostrae. Amen.“).⁴⁰

Ruženec ako laický žaltár bol mimoriadnou duchovnou zbraňou, ktorá sa postupne rozširovala po celej Jágerskej diecéze. Prirodzene sa šírila medzi katolíkmami. Jej protiváhou na kalvínskej strane mohol byť iba biblický žaltár. Aby sa zabránilo reálnym konverziám od kalvínov ku katolíkom, jedným zo spôsobov bolo prehĺbenie a sprístupnenie kalvínskej liturgie do reči Slovákov, ktorí tieto knihy v slovenčine nemali, používali sa len maďarské texty.

³⁵ LASZCZAK, M.: *Historia róžańca*, s. 59-60, 67, 69.

³⁶ Nábožné Výlevy. Kniha modlitebná, poučná, obradná a spevácka pre katolíckeho kresťana duchovného tak jako svet-ského, každého stavu, veku a obojeho pohlavia, k upotrebovaniu v kostole i doma. Spisal † Andrej Radlinský, farár kútsky, doktor filozofie, cenzor diecesánsky, a arkas rímský. Dvanáste opravené vydanie. Trnava: Spolok sv. Adalberta (Vojtecha), 1906, s. 722-723.

³⁷ MEDEK, V.: *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha: Česká katolícká charita, 1982, s. 231.

³⁸ MALÝ, V. a kol.: *Nábožné Výlevy*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2009, s. 1346.

³⁹ Encyklopédia Katolícka XVII, stĺp. 479-480.

⁴⁰ MALINA, B.: *Dějiny římského breviáře II*, s. 187-188; PACOMIO, L. – VANETTI, P.: *Malý biblický atlas. Historie, geografie a archeologie bible*. Praha: Portál, 1992, s. 51.

Publikované pramene a pramenná literatúra

- AGENDA ECCLESIIARUM REFORMATARUM. To Jeszt: SZPRAVA JAKBI SE MALO V EKLEZIJIICH REFORMATZKICH Krisztitz, Kristusovu Vetseru visluhovatz, Novich Manselov prisahatz, Tich chtori prepituju Eccleziu Rozhresovatz. Chtorú: V UHARSZKEM Jaziku zhotovil Dvojej sztzi hodní Pán ZOVÁNYI GYÖRGY, Superintendent. Z chtorocho na SZLOVENSZKO prelosil, jeden Kazatel Szlovenszki HELVETSZKÚ CONFESSIU viznavajútz. [V DEBRETZÉNYE. V Roku 1758].
- Antológia staršej slovenskej literatúry. Mišianik, Ján (ed.). Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964.
- HLAS POBOSNOHO SPÉVÁNYA. To jeszt: PÉS NYE KRESZTZANSZKE na Rotsné SVJÁTKI, i k jinsí Svetim Prilesitosztem szporádane. Chtore: Z UHARSZKOHO Jaziku na SZLOVENSZKI prelosil S. A. V DEBRETZINYE, Vitlatsil MARGITAI JÁNOS. V Roku 1752.
- MALI CATECHISMUS. Tojesz: VÉRI KRESZTZANSZKEJ GRUNTÓVNIICH TSLENKÓV zaloseni FUNDAMENT. Chtori: Z Velyikoho CATECHISMUSA pervéráz u jeziku BELGYITZKÉM kráduťskim szlovom víbráni i vidáni: Potom z toho na uharszki preprovadzeni: A z nyoho na nas jezík Szlovenszki obrátzeni, k podobnomu tsvitsenu u vére szlabích a Malyutských prave priróvnáni i accomodováni. V DEBRETZENYE, Druk: MARGITAI JÁNOS, V Roku 1750.
- Malý, Vincent a kol. (zost.): MALÝ, V. a kol.: *Nábožné Výlevy*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2009.
- NÁBOŽNÉ VÝLEVVY. KNIHA MODLITEBNÁ, POUČNÁ, OBRADNÁ A SPEVÁCKA PRE KATOLÍCKEHO KREŠŤANA DUCHOVNÉHO TAK JAKO SVETSKÉHO, KAŽDÉHO STAVU, VEKU A OBOJEHO POHLAVIA, K UPOTREBOVANIU V KOSTOLE I DOMA. Spísal † Andrej Radlinský, farár kútsky, doktor filozofie, cenzor diecesánsky, a arkas rimský. Dvanáste opravené vydanie. Trnava: Spolok sv. Adalberta (Vojtecha), 1906.
- Psalmi Davidis metrorythmici ad Ambrosij Lobwafferi melodias con, cmnatr. Apvd P(s)alternivm N Francofvrtu venales MDCXII.
- Psalmorvm Davidis Paraphrasis počtica Georgii Bvchanani Scoti: Argumentis ac melodiis explicata atque illustrata. Operâ & studio Nathanis Chytraei. Herbomae Nassoviorum. 1619.
- Psalterz Dawidow. Przekladania Jana Kochanowskiego. W Krakowie w Drukarni Lázárowey, 1579.
- RADOSZTZ SERTZA POBOSNOHO. To Jeszt: MODLITBI RANNÉ a VETSERNE, a jeden TÍDZENY, i jinsích málo, v chtorích pobosni Tslovek z duchovnú radosztzu szlúsi BOHU vetsnomu. Chtoré: Jeden z Reformáťzkich Kazatelov, z UHARSZKOHO na SZLOVENSZKI jazík prelosil, a tés i od inud zebrał, a sz pomotzu verních Uhrov a Szlovákov, k szláve Boszkej vitlatsitz dal. V DEBRETZÉNYE, Vitlatsil KÁLLAI GERGELY. V Roku 1758.
- Regula Benedicti. Řehole Benediktova. Praha : Benediktinské arciepatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 1998.
- Regula sv. Benedikta. Sampor : Mnísi z rehole svätého Benedikta, 2010.
- Sbirka pramenův ku poznání literárního života, vydává III. třída České akademie věd a umění. Skupina 2. Korrespondence a prameny cizojazyčné. Vol. 18-19. V Praze : Nákladem Akademie, 1913.
- Sväté písmo Starého i Nového zákona. Řím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1995.
- Svetoho Dávída Králya a Proroka szto i pedzesatz 'soltári. Chtoré: Vedlyia Nót Frantzúzkých z Uharszkoho na SZLOVENSZKI jazík szú prelosené, a vernim BOSIM szlusebnyikom k duchovnomu usitku zhotovené. A teraz; pervi ráz vidané. V DEBRETZINYE, Vitlatsil MARGITAI JÁNOS. V Roku 1752.

Szent Biblia az az: Istenec ó esuy Testamentomanac prophetac es apastaloc által megíratott szent könyvei. Magyar nyelvre fordítatott egészszen, az Istenec Magyarorszagban valo anya szent, Egyházánac epülésére. Caroli Caspar Elöljarobeszédével. Ez masodic kinyomtatast igazgattanébol megis jobbitotta Szenci Molnar Albert. Hanoviaban. Nyomtatott Halbejus janos által, Levinus Hulszius örökösmec költséggével. MDCVIII esztendőben.

Szent Biblia az az: Istenec ô eswy Testamentvmanac prophétac es apostoloc által megíratott szent könyuei. Magyar nyelwre fordítatott egészlen és wijonnan, Az Istenec Magyarorszagban való Anya szent Egyházánac epülésére. Visolban. Nyomtatott Mantskovitt Balint által. MDXC. Bódog aszszony hauánac 10. napián.

Szent Davidnac soltari, az Franciaí notaknac es verseknc módgyokra Magiar versekre forditattac és rendeltettec. Az Szenci Molnar Albert áldat. Hanoviaban. Nyomtatott 1608 esztendőbe.

Literatúra

- Brtáň BRTÁŇ, R.: Z minulosti slovenských kalvínov. In: *Slovenské kalvínske hlasy* 15 (1944), č. 6-8, Bratislava, s. 9-18.
- Czambel, Samuel: CZAMBEL, S.: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. Turčiansky Sv. Martin 1906.
- Dejiny obce a makovického panstva. Lukáč, Gabriel – Adam, Ján (eds.). Zborov : Obecný úrad Zborov, 2005.
- Dillard, Raymond Bryan – Longman III., Tremper: DILLARD, R. B. – LONGMAN III, T.: *Úvod do Starého zákona*. Praha : Návrat domů, 2003.
- Doruľa, Ján: DORUĽA, J.: *Tri kapitoly zo života slov*. Bratislava : Veda, 1993.
- Douglas, James Dixon (ed.): DOUGLAS, J.D. (ed.): *Nový biblický slovník*. Praha : Návrat domů, 1996.
- Encyklopedia Katolicka XVII*. Lublin : Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2012.
- Encyklopedia Katolicka XX*. Lublin : Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2014.
- Heriban, Jozef: HERIBAN, J.: *Príručný lexikón biblických vied*. Rím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1992.
- Herwegen, Idelfons: HERWEGEN, I.: *Smysl a duch Benediktovy Řehole*. Vyšší Brod – Libice nad Cidlinou : Cisterciácké opatství Vyšší Brod – Gloriet, 2008.
- Horov, Pavol: HOROV, P.: Slovenski kalvíni. In: *Slovenské kalvínske hlasy*, roč. IX., č. 7-8, 10-11, Bratislava 1938, s. 2-4, 5-7.
- Jankovič, Vendelín: JANKOVIČ, V.: Prvý slovenský preklad celého Písma svätého. In: *Verbum*, Vydáva nakl. družstvo Verbum v Košiciach I (1946 – 1947), s. 22-33.
- Király, Péter: KIRÁLY, P.: *A keletiszlovák nyelvjárás nyomtatott emlékei*. Akadémiai kiadó, 1953.
- KOLEKTÍV.: : *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005.
- Kolektív: KOLEKTÍV.: *Žalmy 51 – 75. Komentáre k Starému zákonu 5*. Hroboň, Bohdan (ed.). Trnava : Dobrá kniha, 2017.
- Laszczak, Mirosław: LASZCZAK, M.: *Historia różańca*. Kraków : Wydawnictwo WAM, 2006.
- Lexmann, Juraj: LEXMANN, J.: *Teória liturgickej hudby*. Bratislava : Vlastným nákladom autora, 2015.
- Lipták, Štefan: LIPTÁK, Š.: Príspevok k sotáckej problematike vo východoslovenských nárečiach. In: *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae Prešovensis. Jazykovedný zborník 2* (1969), s. 13-23.
- Malina, Bedřich: MALINA, B.: *Dějiny římského breviáře I – II*. Praha : Vyšehrad, 1939.
- Medek, Václav: MEDEK, V.: *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha: Česká katolická charita, 1982.

- Monok, István – Hapák, József: MONOK, I. – HAPÁK, J.: *A Bibliás Rákócziak*. [Budapest] : Kossuth kiadó, 2006.
- Nadolski, Bogusław: NADOLSKI, B.: *Leksikon liturgii*. Poznań : Pallotinum, 2006.
- Novotný, Adolf: NOVOTNÝ, A.: *Biblický slovník*. Praha : Kalich, 1956.
- Pacomio, Luciano – Vanetti, Pietro: PACOMIO, L. – VANETTI, P.: *Malý biblický atlas. Historie, geografie a archeologie bible*. Praha : Portál, 1992.
- Patáková, Hana: PATÁKOVÁ, H.: *Braterstvie ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*. Praha : KLP, 2000.
- Paulíny, Eugen: PAULÍNÝ, E.: *Dejiny spisovnej slovenčiny I. Od začiatkov až po L. Štúra*. Bratislava 1966.
- Sborník Matice slovenskej pre jazykozpyt, národopis a literárnu históriu. Zväzok 4. Nákladom Matice slovenskej, 1926.
- Slovenská reč. Časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka. Zväzok 61, 1996.
- Szenci Molnár Albert és a magyar késő-renaisszánsz. Magyar Tudományos Akadémia, 1978.
- Švagrovský, Štefan: ŠVAGROVSKÝ, Š.: Zemplínske kalvínske tlače v doterajších výskumoch. In: *Jazykovedné štúdie 18 (1983). Z dejín slovenského jazyka*. Vydavateľstvo SAV, Bratislava, s. 21-37.
- Vokoun, Jaroslav: VOKOUN, J.: *Luther – finále stredoveké zbožnosti*. Praha : Karmelitánské nakladatelství, 2017.
- Zubko, Peter: ZUBKO, P.: *Kult Svätej krvi v Košiciach. Rozprávanie o stratených stredovekých relikviách*. Košice : Viliam Ščavnický, 2013.

Elektronické pramene

- SZENCI MOLNÁR Albert: Psalterium Ungaricum. SZENT DAVID KIRALYNAC ES PROPHETANAC SZAZ ótven SOLTARI az FRANCIAI notáknac és verseknek módgyokra most úyonnan Magyar versekre fordítattac es rendeltettec, AZ SZENCI MOLNAR ALBERT által. MDCVII. HERBORNABAN Nyomtatattac Hollos Christof által. On-line: Dostupné na: < <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/eloszo/12/12.html> > (2017-10-01) [cit. 2017-10-01].

The Spirituality of Eastern Slovakia in the 18th Century. Rosary and Psalms

In the East Slovakia in the 18th century was translated the book of Psalms and four other church books in to Slovak language for the needs of the Calvinist Church. It demanded a large number of Slovak-speaking believers, but also the real spiritual need and outflow of Calvinists in the Catholic Church. The Catholics at the turn of the 17th and 18th centuries began to spread the prayer of a holy rosary and establish rosary fraternities. The rosary was officially considered a layman and Marian psalter, which consisted of 150 Hail-Maries. The reaction of the Calvinist Church was also the distribution of the prayer of psalms, but biblical, because the veneration of the Holy Mother was rejected by the reformation. In addition, the places where the Rosary fraternity (in Zborov) begin to take place and where the Slovak Psalms (southern Zemplin and the surrounding area) spread, belonged mostly to the same family of Rakoczi, but in two confessions; paradoxically, the members of the same family contributed to the consolidation of both Catholicism and Calvinism, also to the spread of Slovak culture.

Prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
peter.zubko@savba.sk

Prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc.

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
peter.zenuch@savba.sk